

Analysis of the Economic, Socio-Cultural, and Environmental Impacts of Tourism Development in Bamyan Province

**Mohammad Ibrahim Akbari¹ , and Mohammad Juma Sharifi² **

1. Faculty Member, Department of Economics, Bamika Institute of Higher Education, Bamyan, Afghanistan (Corresponding Author). Email: m.brahimakbary@gmail.com
2. Faculty Member, Department of Economics, Bamika Institute of Higher Education, Bamyan, Afghanistan. Email: m.juma.sharifi1373@gmail.com

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:
08/02/2025
Received in revised
form: 09/02/2025
Accepted:
10/03/2025
Available online:
20/03/2025

Keywords:

Tourism impacts,
economic impacts,
socio-cultural
impacts,
environmental
impacts

ABSTRACT

Tourism is currently recognized as a strategic industry in the global economy, exerting extensive impacts on economic, socio-cultural, political, and environmental dimensions. This industry plays a pivotal role in economic development through the creation of sustainable employment, attraction of investment, and stimulation of local demand. Furthermore, tourism contributes to enhancing the political legitimacy of countries and improving their international standing. Therefore, sustainable tourism development is considered an effective instrument for advancing comprehensive development goals and elevating countries' positions in the global arena.

Accordingly, the present study aims to analyze the economic, socio-cultural, and environmental effects of tourism development in Bamyan province. The study population comprised 65 experts, including officials from the Departments of Information and Culture, Environment, and Municipality of Bamyan. Data collection was conducted via a questionnaire, whose validity was confirmed by experts and reliability verified through Cronbach's alpha coefficient. To examine the relationships and impacts of tourism development on economic, socio-cultural, and environmental domains, Pearson correlation and simple linear regression tests were employed.

The results indicate that tourism development has had positive effects on economic and socio-cultural development. However, it is noteworthy that the regression analysis reveals some negative environmental impacts of tourism in Bamyan province, such as noise pollution and the dispersal of waste and refuse in tourism areas.s.

Cite this article: Akbari, M. & Sharifi, M. (2025). Analysis of the Economic, Socio-Cultural, and Environmental Impacts of Tourism Development in Bamyan Province, *Kateb Journal of Economics and Management*, 3 (2), 19-39.

بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری در ولایت بامیان

محمد ابراهیم اکبری^۱ ، محمد جمعه شریفی^۲

۱. عضو کادر علمی پوهنځی اقتصاد، موسسه تحصیلات عالی بامیکا، بامیان، افغانستان (نویسنده مسئول).

ایمیل: m.ebrahimakbary@gmail.com

۲. عضو کادر علمی پوهنځی اقتصاد، موسسه تحصیلات عالی بامیکا، بامیان، افغانستان.

ایمیل: m.juma.sharif1373@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

امروزه گردشگری به عنوان صنعتی راهبردی در اقتصاد جهانی شناخته می‌شود که تأثیرات گسترده‌ای بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی دارد. این صنعت با ایجاد اشتغال پایدار، جذب سرمایه‌گذاری و تحریک تقاضای محلی، نقشی کلیدی در توسعه اقتصادی ایفا می‌کند. همچنین، گردشگری می‌تواند به تقویت مشروعیت سیاسی کشورها و بهبود جایگاه بین‌المللی آن‌ها کمک کند. از این رو، توسعه گردشگری پایدار، ابزاری مؤثر برای پیشبرد اهداف توسعه همه‌جانبه و ارتقای موقعیت جهانی کشورها به شمار می‌آید. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف بررسی تحلیل اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی در بامیان انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۶۵ نفر از بین کارشناسان چون؛ ریاست اطلاعات و فرهنگ، ریاست محیط زیست و شاروالی ولایت بامیان می‌باشند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بوده که روایی آن توسط متخصصان و پایایی آن با محاسبه آلفای کرونباخ تأیید شد. به منظور بررسی رابطه و اثرگذاری توسعه گردشگری بر حوزه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی از آزمونهای پیرسون و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری اثرات مثبت بر توسعه اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی داشته است. لازم به ذکر است این‌که، نتایج برآورد آزمون نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در ولایت بامیان دارای اثرات منفی زیست محیطی مانند آلودگی صوتی، پخش زباله و مواد زائد در ساحات گردشگری شده است.

نوع مقاله:

مقاله تحقیقی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰

تاریخ ارزیابی: ۱۴۰۳/۱۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۳۰

واژه‌های کلیدی:

اثرات گردشگری،

اثرات اقتصادی،

اثرات اجتماعی فرهنگی،

اثرات زیست محیطی

استناد: اکبری، محمد ابراهیم و شریفی، محمد جمعه (۱۴۰۳). بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی

توسعه گردشگری در ولایت بامیان. *دوفصلنامه اقتصاد و مدیریت کاتب*، ۳ (۲)، ۳۹-۱۹.

© نویسندگان.

ناشر: پوهنتون کاتب.

۱- مقدمه

واژه توریسم که معادل فارسی آن گردشگری می‌باشد، از دو بخش ترکیب شده است: یکی تور^۱ به معنای مسافرت، گردش، سفر و سیاحت و دیگری ایسم^۲ پسوندی است که بیانگر دیدگاه فلسفی، سیاسی و یا مکتب که دیدگاه آن بر مبنای سیاحت و گردشگری استوار است، می‌باشند (براری و همکاران، ۱۳۹۵، ۴۱). سازمان جهانی گردشگری، گردشگری را مجموعه‌ای از کارهایی می‌داند که یک شخص در سفر و محیط غیر از کارهای عادی خود انجام می‌دهد. و هدف از سفر، تفریح، سرگرمی، تجارت و کارهایی از این قبیل می‌باشد و همچنین قابل ذکر است که مدت این سفر کمتر از یک شب و بیشتر از یک سال نمی‌باشد. بنابراین، گردشگری مجموعه تعاملاتی است که برای جذب و مهمانداری، بین گردشگران، سازمان‌های مسافرتی، دولت‌های میزبان، دولت‌های مبدأ و مردم برقرار می‌گردد. از دیدگاه اقتصادی، گردشگری مجموعه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که ناشی از جابه‌جایی داوطلبانه افراد به خارج از محل اقامت دایم خود برای مدت زمانی معین (کمتر از یک سال) و با هدفی غیر از اشتغال و اقامت دایم می‌باشد. این فعالیت‌ها منجر به تقاضا برای کالاها و خدمات در مقصد شده و بر تولید، اشتغال، درآمد، سرمایه‌گذاری و تراز پرداخت‌ها اثرگذار است. کارشناسان اقتصاد، گردشگری را تنها عامل استقرار منابع و توسعه مناطق کمتر توسعه یافته معرفی می‌کند. (فرجی راد و همکاران، ۱۳۸۸، ۶۲ - ۶۳)

در افغانستان اداره گردشگری در سال ۱۳۲۷ تأسیس شد و در سال ۱۳۴۴ ش. عضویت سازمان جهانی گردشگری را اخذ نمود. اداره گردشگری افغانستان تا سال ۱۳۵۷ خورشیدی به صورت فعال و نظاممند به ارائه خدمات و توسعه این صنعت می‌پرداخت، اما در پی وقوع جنگ‌های داخلی و بی‌ثباتی سیاسی که منجر به فروپاشی ساختارهای دولتی شد، این نهاد از ادامه فعالیت بازماند و بخش گردشگری کشور برای مدتی طولانی با رکود و توقف مواجه گردید. در طی چند دهه اخیر، جنگ‌ها و منازعات مسلحانه، آسیب‌های گسترده و جبران‌ناپذیری را بر میراث تاریخی و آثار باستانی افغانستان وارد کرده‌اند. این تخریب‌ها نه تنها موجب از بین رفتن بخشی از هویت فرهنگی و تمدنی کشور شده‌اند، بلکه ظرفیت‌های گردشگری فرهنگی را نیز به شدت تضعیف و روند توسعه پایدار این بخش را با چالش‌های اساسی مواجه ساخته‌اند. با وجود چالش‌های گسترده ناشی از جنگ، بی‌ثباتی سیاسی و کمبود زیرساخت‌ها، افغانستان همچنان یکی از کشورهای برخوردار از پیشینه تاریخی غنی و تنوع بالای آثار فرهنگی و باستانی به شمار می‌رود. این ظرفیت‌های منحصر به فرد سبب شده‌اند که علی‌رغم محدودیت‌ها، هرساله هزاران گردشگر داخلی و خارجی از جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی این کشور بازدید کنند. براساس پیش‌بینی‌های صورت گرفته اگر توجه بیشتری بر حوزه گردشگری در افغانستان صورت گیرد، این کشور می‌تواند سالانه ۴ تا ۷ میلیارد دلار درآمد کسب کند. بامیان نیز با داشتن آثار تاریخی و باستانی چون؛ مجسمه‌های تخریب شده بودا، بند امیر، شهر غلغله، شهر ضحاک و همچنین محیط طبیعی و چشم‌اندازهای زیبای کوهستانی طی دو دهه اخیر شاهد حضور زیادی از گردشگران داخلی و خارجی می‌باشد. (ابراهیمی، ۱۳۹۴، ۱۰ - ۱۱)

1. Tour
2. Ism

وزارت اطلاعات و فرهنگ افغانستان با در نظر داشت قانون و مقررہ گردشگری، استراتژی انکشاف ملی برای افغانستان، اهداف انکشافی توسعه پایدار و سایر قوانین در رابطه به گردشگری و میراث‌های فرهنگی پالیسی‌هایی را در رابطه گردشگری تدوین کرده‌اند. اولویت‌های پالیسی‌های تدوین شده، بیشتر بر نیازمندی‌های اقتصادی، اشتغال‌زایی، ترویج و معرفی صنایع دستی و فرهنگی در سطح ملی و بین‌المللی تاکید دارند. پالیسی‌های ملی گردشگری در افغانستان بیشتر بر اساس و اصول ارزش‌های اسلامی، اخلاقی، اجتماعی، همبستگی ملی و انکشاف ملی استوار است. از آن‌جاکه صنعت گردشگری متکی به ارائه خدمات است، لذا می‌تواند باعث رشد اقتصادی، ایجاد فرصت‌های اشتغال‌زایی، ارائه خدمات اجتماعی و تبادل فرهنگی از طریق ترویج و گسترش فرهنگ صنعت گردشگری و افزایش درآمد ملی شوند (پالیسی ملی توریسم، ۱).

۲- اهمیت و ضرورت

پژوهش در مورد جاذبه‌های گردشگری و میراث فرهنگی یکی از عوامل مهم در جذب گردشگران داخلی و بین‌المللی شمرده می‌شود. هم‌چنین گردشگری باعث جذب ارز، معرفی تولیدات و محصولات داخلی کشور به بازارهای داخلی و بین‌المللی، افزایش تولیدات داخلی، افزایش صادرات، افزایش رشد و توسعه اقتصادی، افزایش درآمد ملی و بالا بردن سطح اشتغال می‌شود. از سوی دیگر، گردشگری به‌مثابه ابزاری مؤثر در دیپلماسی عمومی، نقشی کلیدی در تقویت پیوندهای فرهنگی، ارتقای درک متقابل و گسترش روابط دوستانه میان ملت‌ها و دولت‌ها ایفا می‌کند. این صنعت فراتر از کارکردهای اقتصادی، بستری برای تعاملات بین‌المللی و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در سطح جهانی فراهم می‌سازد. افغانستان نیز با برخورداری از جاذبه‌های متنوع طبیعی، تاریخی و فرهنگی، این ظرفیت را دارد که نقش ارزشمندی در دو حوزه کلیدی ایفا کند: از یک‌سو به‌عنوان منبعی مهم برای خلق درآمد، اشتغال و تحرک اقتصادی، و از سوی دیگر به‌عنوان ابزاری مؤثر برای معرفی فرهنگ، تمدن و هویت ملی خود در سطح بین‌المللی. از این لحاظ این پژوهش می‌تواند به شناخت عوامل تاثیرگذار بر توسعه گردشگری و برنامه‌ریزی راهبردی برای تحقق توسعه گردشگری کمک کند.

۳- اهداف و فرضیه‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری و شناخت اثرات مثبت و منفی گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی از دیدگاه کارشناسان ادارات مربوط به گردشگری ولایت بامیان (ریاست اطلاعات و فرهنگ، شهرداری و ریاست محیط زیست) می‌باشد. و براساس این هدف فرضیه‌های پژوهش را می‌توان به‌طور ذیل بیان کرد:

✓ توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر مثبت در ابعاد اقتصادی دارد.

- ✓ توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر مثبت در ابعاد اجتماعی-فرهنگی دارد
- ✓ توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر منفی در ابعاد زیست محیطی دارد.

۴- مروری بر مطالعات گذشته

- اکبری و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی، توسعه گردشگری بومی و پایداری نظام سکونتگاهی در حاشیه کویر حسن آباد را با توجه به ظرفیت‌های گردشگری منطقه و با بهره‌گیری از مدل تحلیل و آزمون خی‌دو (Chi-Square) مورد بررسی قرار دادند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تحقق پیوند مؤثر میان نظام گردشگری و نظام سکونتگاهی، در گرو مشارکت فعال و معنادار جامعه محلی است؛ عاملی که نقش محوری در بومی‌سازی فرایندهای گردشگری و دستیابی به پایداری نظام سکونتگاهی ایفا می‌کند.

- براری و همکاران (۱۳۹۵) اثر اقتصادی گردشگری شهری را از نظر شهروندان بابل‌سر بررسی و راهکارهایی برای توسعه پایدار گردشگری ارائه کرده است. نتایج نشان می‌دهد که بین متغیرهای گردشگری و متغیرهای توسعه اقتصادی در سطح ۵٪ رابطه معناداری وجود دارد. طوری که ۹۶٫۶ درصد شهروندان تأثیر گردشگری بر مؤلفه‌های توسعه اقتصادی را متوسط تا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

- شربتی (۱۳۹۴) نقش گردشگری در توسعه اقتصادی ولایت گلستان را با استفاده از آزمون کای اسکوئر بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری در ایجاد و توسعه اشتغال، افزایش میزان سرمایه‌گذاری، ارتقای سطح درآمد و بهبود کیفیت شاخص‌های زندگی مردم آستان گلستان تأثیر مثبت دارد.

- عرب (۱۳۹۳) اثر هنر صنعت گردشگری بر رشد و توسعه اقتصادی ایران و کشورهای عضو OECD را طی دوره زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳م. با استفاده از دستگاه معادلات ساختاری بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که صنعت گردشگری تأثیر منفی بر رشد اقتصادی کشورهای بررسی شده دارد و این اثر منفی ممکن است به دلیل افزایش قیمت کالا و خدمات در فصل گردشگری، بالا رفتن قیمت زمین و افزایش هزینه زندگی ساکنان محل گردشگری باشند.

- شهپایان (۱۳۹۰) نقش و اثرات گردشگری در توسعه پایدار شهر؛ با تأکید بر ادراک ساکنان بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری شهری علاوه بر اثرات مثبت اقتصادی انکارناپذیر بر جامعه شهری دارد، در کنار خود آثار متنوع منفی و مثبت در بعد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی را نیز در جامعه میزبان به جا می‌گذارد.

- فنی و همکاران (۱۳۹۳) اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری بر توسعه پایدار شهری را از نظر ساکنان جزیره قشم، با استفاده از آزمون ناپارامتری کای اسکوئر مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری در بعد اقتصادی بر علاوه که باعث اشتغال‌زایی، افزایش درآمد، بهبود کمی و کیفی صنایع دستی، بالا رفتن قیمت‌ها، افزایش ساخت و ساز شده، سبب ناپایداری کالبدی شهر نیز شده است. از لحاظ اجتماعی، باعث بهبود وضعیت آموزش و پرورش، بهداشت، افزایش تعامل شهروندان، امنیت و پایداری نسبی اجتماعی شده ولی از لحاظ زیست محیطی پیامدهای منفی چون آلودگی محیط زیست و افزایش ترافیک شده است.

- قنبری و همکاران (۱۳۹۲) اثر گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه ساکنین شهرستان ماهان کرمان با استفاده از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای و کروسکال واریس بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که اثرات گردشگری بر توسعه روستایی ۷۴.۱۸ بالاتر از میانگین فرض شده ۶۶ درصد است. در کل اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری بر توسعه روستایی منطقه مورد بررسی متفاوت است.
- رنجبر و همکاران (۱۳۹۱) پیامدهای گردشگران شهری در اقتصاد شهر اهواز بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که حضور گردشگران نوروزی در شهر اهواز تأثیر مستقیم بر فعالیت‌های اقتصادی چون هتل‌داری و رستوران، صنایع غذایی، صنایع پوشاک، صنایع دستی و صنعت حمل و نقل دارد. به عبارت دیگر از دیدگاه بازاریبان، میان گردشگری و توسعه صنعت هتل‌داری و رستوران‌ها، صاحبان بوتیک‌ها، نانوبی‌ها و سوپر مارکت‌ها، رابطه معناداری وجود دارد. در کل گردشگری، باعث به وجود آمدن پیامدهای مثبت اقتصادی در شهر اهواز شده است.
- باباخانزاده (۱۳۹۲) اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری بر منطقه اورامانات استان کرمانشاه را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در بعد اقتصادی دارای اثرات مثبتی چون؛ ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و کاهش بیکاری و در بعد اجتماعی دارای اثرات مثبتی چون ارتقای استاندارد زندگی، افزایش شهرت منطقه و سطح آگاهی ساکنان منطقه اورامانات بوده است. اما در بعد زیست محیطی دارای اثرات منفی چون افزایش انواع آلودگی‌ها، افزایش ترافیک، تغییر کاربری اراضی و افزایش پراکندگی زباله‌ها توسط گردشگران بوده است.
- هاشمپور و همکاران (۱۳۹۱) اثرات اقتصادی و زیست محیطی گردشگری شهری را از دیدگاه شهروندان شهر بابلسر با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین متغیر گردشگری و متغیرهای توسعه اقتصادی و آلودگی محیط زیست در سطح ۵٪ رابطه معناداری وجود دارد. به طوری که ۹۶٫۶ درصد شهروندان تأثیر گردشگری بر مؤلفه‌های اقتصادی و ۹۸٫۲۵ درصد شهروندان تأثیر گردشگری بر مؤلفه‌های زیست محیطی را متوسط تا خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.
- ضرابی و همکار (۱۳۹۰) اثر اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری مشکین شهر بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین متغیرهای توسعه گردشگری و متغیرهای توسعه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی رابطه مثبت و معناداری برقرار است. از سویی دیگر متغیرهای زیست محیطی تأثیر منفی بر توسعه گردشگری مشکین شهر دارد.
- مهرابی بشرآبادی و همکاران (۱۳۹۰) نقش گردشگری در اقتصاد استان کرمان و توسعه کالبدی شهرستان‌های آن را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که صنعت گردشگری باعث رونق اقتصادی این استان شده است.
- طیبی و همکاران (۱۳۸۶) اثر توسعه گردشگری بر رشد اقتصاد ایران بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین توسعه گردشگری بین‌المللی و رشد اقتصادی رابطه متقابل وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان توسعه گردشگری بین‌المللی و تعداد گردشگران افزایش یابد، رشد اقتصادی بیشتر می‌گردد.

- غفاری و همکاران (۱۳۸۰) نقش گردشگری در توسعه اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی را در استان چهارمحال بختیاری بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که میان افزایش تعداد گردشگران، رونق گردشگری و توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.
- یوسفی پور (۱۳۷۹) نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی ایران و راه‌های گسترش آن را بررسی کرده است. او بین درآمدهای گردشگری جهان و ایران مقایسه‌ای انجام داده و به این نتیجه دست پیدا کرده که سهم ایران از درآمد گردشگری تنها یک درصد است.
- مهدوی و همکاران (۲۰۱۳) عوامل مؤثر اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را بر توسعه گردشگری در ایران بررسی و سعی در کمی کردن اثرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و زیست محیطی با استفاده از مدل ارائه شده کرده‌است.
- بهرامی و همکاران (۲۰۱۳) اثرات گردشگری در مریوان را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که اثرات گردشگری در بعد اقتصادی باعث رونق بازار، افزایش ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی گردیده است. همچنین پیامدهای منفی چون افزایش قیمت زمین و مسکن، تخریب پوشش گیاهی و تضعیف فرهنگ بومی منطقه را نیز در پی داشته است.
- کبیر و همکاران (۲۰۱۳) اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی گردشگری و حمایت مردم محل از گردشگری را در شمال غرب ترکیه بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مردم محل دیدگاه مثبت نسبت به توسعه گردشگری داشته است.
- استرونا و همکاران (۲۰۱۰) اثر توسعه گردشگری را در روستاهای دلتای اوکاوانگو در بوتسوانا بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری باعث بهبود معیشت زندگی خانوارهای محل روستاهای اوکاوانگو گردیده است. یعنی بدین معنا که شرایط خانوارهای این محل در تأمین نیازهای اولیه و اساسی چون خوراک، مسکن، درآمد خدمات اجتماعی مورد نیاز بهتر شده است.
- کوئس و همکاران (۲۰۰۹) اثر اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی توسعه گردشگری را در کاستاریکا بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری تأثیر مثبت بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی کشور متذکره دارد.
- بلاگرو و همکار (۲۰۰۲) نقش گردشگری در اقتصاد بلند مدت اسپانیا را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بین گردشگری و رشد اقتصادی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.
- لیپ (۲۰۰۷) دیدگاه ساکنان روستای بیگودی را در رابطه به توسعه گردشگری جمع‌آوری کرده و نتایجی را که به دست آورده، بیانگر آن است که ساکنان محلی دیدگاه مثبتی به توسعه گردشگری داشته‌اند. و به مواردی چون افزایش درآمد، بهبود بازارهای کشاورزی و توسعه جوامع محلی اشاره کرده است.
- کیم و همکاران (۲۰۰۶) رابطه علت و معلولی بین گسترش گردشگری و رشد اقتصادی در تایوان را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری باعث رشد اقتصادی در تایوان گردیده است. به عبارت دیگر بین توسعه گردشگری و رشد اقتصادی تایوان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

- ایم بایو (۲۰۰۲) اثرات اقتصادی و زیست محیطی بر توسعه گردشگری را در دلتای اوکوانگو یکی از دلتاهای شمال غربی بوتسوانا بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که اثرات اقتصادی و زیست محیطی گردشگری تأثیر مثبت دارد و در مقابل به تأثیر منفی صنعتی شدن نیز تأکید دارد.

۵- مبانی نظری تحقیق

گردشگری امروزه یکی از صنایع مهم در جهان شمرده شده و تأثیر فراوانی بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و زیست محیطی دارد. گردشگری باعث ایجاد اشتغال، به جریان انداختن سرمایه‌های اقتصادی و ارتقای مشروعیت سیاسی کشورها در سطح بین‌المللی می‌شود. به اعتقاد بسیاری از کارشناسان موفقیت و شکست صنعت گردشگری در جهان به طور مستقیم متأثر از اعمال سیاست‌های دولت می‌گردد. به هر میزانی که دولت توجه بیشتر بر صنعت گردشگری کند، به همان اندازه باعث رونق گردشگری می‌گردد. (مجتهدزاده و همکاران، ۱۳۹۸، ۵۶۲) گردشگری از جمله منابع عمده درآمد و ایجاد اشتغال در جهان به شمار می‌رود. به طوری که بین گردشگری و رشد اقتصادی رابطه دو طرفه وجود دارد. شهری که از رشد اقتصادی بالایی برخوردار باشد از تعداد گردشگر بیشتر نیز برخوردار است. لاند برگ در رابطه به پیوند گردشگری و رشد اشتغال بیان می‌دارد که اگر منطقه مورد بررسی جهت توسعه گردشگری دارای بیکاری بیشتر باشد، مزایایی گردشگری آشکارتر خواهد شد. اگرچه درآمد از طریق صنعت گردشگری در مقایسه با منابع دیگری اقتصادی می‌باشد، ولی در شرایط بیکاری بهترین گزینه خواهد بود، زیرا علاوه بر افزایش درآمد مالیاتی، بیکاری را کاهش داده و باعث بهبود کیفیت زندگی خانوارها می‌گردد. (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۳، ۲۴ - ۲۶)

توسعه گردشگری دارای پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی می‌باشد. از جمله اثرات اقتصادی مثبت آن می‌توان به ایجاد اشتغال، ایجاد درآمد، بهبود زیر ساخت‌ها، ارتقای سطح زندگی مردم و تشویق توسعه سایر بخش‌های اقتصادی اشاره کرد. بر علاوه تأثیرات مثبت، توسعه گردشگری دارای اثرات اقتصادی منفی چون کاهش قدرت خرید خانواده‌های ساکن در اطراف محل گردشگری نیز می‌باشد. بنابراین لازم است جهت کاهش اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت اقتصادی گردشگری تدابیر لازم از طرف دولت، اداره گردشگری و میراث‌های فرهنگی روی دست گرفته شود. (بدری و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۴ - ۱۵) همچنین تغییر در ساختار اجتماعی و تغییر در نقش‌های اجتماعی، ایجاد فرصت‌های جدید اجتماعی برای اسکان، کاهش نابرابری‌های اجتماعی و حفظ میراث فرهنگی از دیگر نقش‌های مهم صنعت گردشگری به حساب می‌آید. (شماعی و همکاران، ۱۳۹۷، ۳۲۶) هنگامی که یک جامعه تبدیل به محیط گردشگری می‌شود، کیفیت زندگی، روابط خانوادگی، سیستم‌های ارزشی، الگوهای رفتاری، آداب، رسوم، سنن، دیدگاه و بسیاری از مؤلفه‌های دیگر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن تغییر می‌کند. از نقطه نظر اقتصادی، گردشگری پول و جمعیت را از شهرها و کشورها به سوی مناطق گردشگری با جاذبه‌های متنوع تاریخی، باستانی و طبیعی می‌کشاند. از سوی دیگر، پول گردشگر نیز همچون خود او در جریان است، هر واحد پول توریست بر حسب رشد درجه اقتصادی کشورها ۳ تا ۱۰ بار در سال دست به

دست می‌گردد، لذا صنعت گردشگری باعث ایجاد بازدهی مضاعف در اقتصاد کشور میزبان می‌شود. (بابا خازنده، ۱۳۹۲، ۱۵۲)

۶- روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها و اطلاعات در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه‌ای) گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۶۵ نفر از بین کارشناسان ادارات چون؛ ریاست اطلاعات و فرهنگ، ریاست محیط زیست و شاروالی ولایت بامیان می‌باشند. در این پژوهش پرسشنامه شامل ۲۴ سوال بوده که از ۲۴ سوال پرسشنامه این پژوهش ۸ گویه برای تأثیرات اقتصادی، ۸ گویه برای تأثیرات اجتماعی-فرهنگی، ۶ گویه برای تأثیرات زیست محیطی و ۲ گویه برای توسعه گردشگری استفاده شده است. روایی به کار رفته در این پژوهش براساس نظرات اساتید و کارشناسان اصلاح و تعدیلات لازم با توجه به نظرات آن‌ها انجام داده شده است. برای بررسی پایایی در این پژوهش از آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار آن (۰/۷۱) تعیین گردیده و نشان دهنده پایایی بالایی است. و همچنین برای تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

متغیر مستقل این پژوهش توسعه گردشگری بوده و متغیرهای وابسته شامل توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی می‌شود. در این پژوهش تأثیر متغیر توسعه گردشگری بر روی متغیرهای توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی، ارزیابی شده است.

۶-۱ - معرفی محدوده مورد مطالعه و جاذبه‌های گردشگری

ولایت بامیان به‌عنوان یکی از کهن‌ترین و شاخص‌ترین نواحی باستانی افغانستان، در قلب فلات مرکزی این کشور و در میان دو رشته‌کوه مهم هندوکش و بابا واقع شده است. این ولایت با وسعتی بالغ بر ۱۸۰۲۹ کیلومتر مربع و ارتفاع متوسط ۲۵۰۰ متر از سطح دریا، در مختصات جغرافیایی ۶۷ درجه و ۲۹ دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. اقلیم بامیان با زمستان‌های سرد و برفگیر و تابستان‌های معتدل، محیطی مساعد برای جذب گردشگران در فصول گرم سال فراهم می‌آورد. (مارکوات، ۱۳۸۳، ۱۲۱) بامیان از نظر تنوع و غنای جاذبه‌های تاریخی و طبیعی، در زمره مناطق منحصر به فرد منطقه به‌شمار می‌آید. مجموعه‌ای از آثار تاریخی ارزشمند، مانند مجسمه‌های تخریب‌شده بودا (بزرگ‌ترین مجسمه‌های ایستاده جهان پیش از تخریب)، شهرهای باستانی غلغله و ضحاک، چهل برج، گوهرگین، چهل دختران، استوپه‌های بودایی، دره هاجر، کلیگان و چهلستون، تنها بخشی از میراث فرهنگی این ولایت را تشکیل می‌دهند. افزون بر این، مناظر طبیعی بکر و کم‌نظیری چون بند امیر، اولین پارک ملی افغانستان با دریاچه‌های پلکانی و رنگین و نواحی ییلاقی فیروز بهار، ظرفیت‌هایی استثنایی برای توسعه گردشگری طبیعت‌محور و اکوتوریسم فراهم ساخته‌اند. بر پایه آمار رسمی اداره مرکزی احصاییه، این جاذبه‌ها سالانه شمار قابل توجهی از گردشگران داخلی و خارجی را به خود جلب می‌کند که این امر موجب افزایش درآمدهای محلی، بویژه در بخش‌های خدمات اقامتی، صنایع دستی، حمل‌ونقل، غذا و

نوشیدنی، و گردشگری فرهنگی شده است. همچنین، گردشگری به‌عنوان یکی از معدود منابع مشروع درآمدزایی و اشتغال‌زایی پایدار در بامیان، نقش برجسته‌ای در بهبود معیشت خانوارهای محلی و توانمندسازی اقتصادی جوامع میزبان ایفا می‌کند. (اداره مرکزی احصائیه، ۱۳۹۰، ص ۱)

با توجه به موقعیت ژئوگرافی منحصر به فرد بامیان، توسعه زیرساخت‌های گردشگری، حفاظت مؤثر از میراث فرهنگی، و تدوین سیاست‌های گردشگری پایدار، از الزامات اساسی برای بهره‌برداری بلندمدت از این ظرفیت‌ها و تثبیت جایگاه بامیان به‌عنوان قطب گردشگری فرهنگی و طبیعی در سطح ملی و منطقه‌ای محسوب می‌شود.

۷ - یافته‌های پژوهش

۷-۱ - اثرات و پیامدهای اقتصادی

یافته‌های تجربی نشان می‌دهد که دیدگاه کارشناسان درخصوص تأثیر صنعت گردشگری بر اشتغال‌زایی - که از آن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پیامدهای مثبت توسعه گردشگری یاد می‌شود - دارای طیفی متنوع و قابل تأملی است. بر این اساس، ۶۲٪ درصد از پاسخ‌دهندگان این تأثیر را بسیار زیاد، ۲۱/۵٪ درصد زیاد، ۳۳/۸٪ درصد متوسط، ۲۹/۲٪ درصد کم و ۹/۲٪ درصد بسیار کم ارزیابی کرده‌اند. این توزیع نظرات، حاکی از آن است که گرچه اکثریت نسبی بر نقش مثبت گردشگری در ایجاد اشتغال تأکید دارند، اما وجود درصد قابل توجهی از دیدگاه‌های محتاطانه و منتقدانه، نشان‌دهنده ضرورت بازنگری و تقویت سیاست‌های حمایتی و زیرساختی برای بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های اشتغال‌زای این صنعت می‌باشد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ۹/۲٪ درصد از کارشناسان اثر توسعه گردشگری بر افزایش قیمت زمین و مسکن را که یکی از تبعات منفی توسعه گردشگری بوده، زیاد، ۳۵/۴٪ درصد متوسط، ۳۰/۸٪ درصد کم و ۲۴/۶٪ درصد خیلی کم دانسته‌اند. با توجه به این نتایج می‌توان بیان داشت که اثرگذاری توسعه گردشگری بر افزایش قیمت زمین و مسکن اندک بوده است. علاوه بر این، ۳۶/۹٪ درصد از کارشناسان بیان کردند که توسعه گردشگری تأثیر متوسط بر تنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی دارد. ۴۰٪ درصد از کارشناسان اثرگذاری توسعه گردشگری بر تنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی را کم و ۲۳/۱٪ درصد خیلی کم دانسته‌اند. در کل؛ اثرگذاری گسترش توسعه گردشگری در ولایت بامیان بر تنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی نیز اندک بوده است. ۲۱/۵٪ درصد از کارشناسان اثرگذاری توسعه گردشگری بر ساخت و ساز را زیاد، ۳۶/۹٪ درصد متوسط، ۳۰/۸٪ درصد کم و ۱۰/۸٪ درصد خیلی کم بررسی نموده است. یعنی گسترش توسعه گردشگری تا حدودی باعث ساخت و ساز در ولایت بامیان شده است. ۳۶/۹٪ درصد کارشناسان اظهار داشتند که توسعه گردشگری، به صورت متوسط روی درآمد مردم تأثیر دارد. ۲۱/۵٪ درصد از کارشناسان این تأثیر را زیاد، ۳۶/۹٪ درصد کم و ۱۵/۴٪ درصد خیلی کم دانسته‌اند. ۷۲/۴٪ درصد کارشناسان، تأثیرات مثبت توسعه گردشگری روی رشد کمی و کیفی صنایع دستی را متوسط تا بسیار زیاد و ۲۷/۷٪ درصد کم ارزیابی کردند. یعنی با توجه به نتایج فوق می‌توان بیان داشت که گسترش توسعه گردشگری باعث رشد صنایع دستی در ولایت بامیان شده است. ۸۹/۲٪ درصد از کارشناسان، تأثیرات مثبت توسعه گردشگری روی افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی را متوسط تا بسیار کم و ۱۰/۸٪ درصد زیاد ارزیابی کرده است. در نهایت، صددرصد از کارشناسان، تأثیرات

مثبت توسعه گردشگری روی کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای قشر کم درآمد را متوسط تا خیلی کم دانسته اند.

جدول (۱) درصد فراوانی اثرات اقتصادی توسعه گردشگری

درصد کل	درصد فراوانی					عنوان شاخص
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۰۰	۶/۲	۲۱/۵	۳۳/۸	۲۹/۲	۹/۲	اشتغال‌زایی
۱۰۰	-	۹/۲	۳۵/۴	۳۰/۸	۲۴/۶	افزایش قیمت زمین و مسکن
۱۰۰	-	-	۳۶/۹	۴۰/۰	۲۳/۱	تنوع فعالیت‌های اقتصادی
۱۰۰	-	۲۱/۵	۳۶/۹	۳۰/۸	۱۰/۸	ساخت و ساز
۱۰۰	-	۱۶/۹	۳۰/۸	۳۶/۹	۱۵/۴	افزایش درآمد
۱۰۰	۱۵/۴	۲۶/۲	۳۰/۸	۲۷/۷	-	رشد کمی و کیفی صنایع دستی
۱۰۰	-	۱۰/۸	۳۵/۴	۴۰/۰	۱۳/۸	افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی
۱۰۰	-	-	۴۶/۲	۳۸/۵	۱۵/۴	کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای قشر کم درآمد

منبع: یافته‌های پژوهش

۷-۲- اثرات و پیامدهای اجتماعی-فرهنگی

به طور کلی ۶۴/۷ درصد از کارشناسان تأثیر توسعه گردشگری را روی آشنایی مردم بومی با نحوه زندگی مردمان دیگر را متوسط تا خیلی زیاد و ۳۵/۴ درصد کم ارزیابی کردند. در کل؛ با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش می‌توان بیان داشت که توسعه گردشگری منجر به آشنایی مردم بومی با نحوه زندگی مردمان دیگر (گردشگر) شده است. ۴۶/۲ درصد از کارشناسان تأثیر توسعه گردشگری بر افزایش رفا و کیفیت زندگی افراد محل را متوسط تا زیاد و ۵۳/۸ درصد از کارشناسان این اثرگذاری را کم تا خیلی کم دانسته اند. یعنی توسعه فعالیت گردشگری در بامیان تا حدودی باعث افزایش رفا و بهبود در کیفیت زندگی مردم شده است. ۵۵/۴ درصد از کارشناسان، تأثیر توسعه گردشگری بر امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی مثبت به سایر مردمان را متوسط تا خیلی زیاد و ۴۴/۶ درصد کم ارزیابی کردند. همچنین، توسعه گردشگری باعث گسترش فرهنگ گردشگران و فاصله گرفتن از فرهنگ بومی که یکی از تبعات منفی گردشگری به حساب می‌آید، می‌شود. ۷۳/۸ درصد از کارشناسان بیان کردند که توسعه گردشگری، به میزان متوسط تا بسیار زیادی باعث گسترش فرهنگ گردشگران و فاصله گرفتن از فرهنگ بومی شده است. برعکس، ۲۶/۲ درصد از کارشناسان این اثرگذاری را کم ارزیابی کردند. ۹۱/۱ درصد از کارشناسان اثرگذاری توسعه گردشگری بر بهبود وضعیت بهداشت فردی و اجتماعی را متوسط تا خیلی کم و ۸/۹ درصد زیاد ارزیابی کردند. یعنی اثرگذاری توسعه گردشگری بر بهبود وضعیت بهداشت فردی و اجتماعی اندک بوده است.

ارقام نشان می‌دهد که ۶۷/۷ درصد از کارشناسان، به میزان متوسط تا بسیار زیاد موافق تأثیر توسعه گردشگری بر توجه شهروندان به حفظ میراث‌های فرهنگی و تاریخی هستند. ۷۶/۹ درصد از کارشناسان اظهار نظر کردند که توسعه گردشگری باعث احیای سنت‌های محلی در ولایت بامیان شده است. صد درصد کارشناسان اظهار نظر کردند که در فصول گردشگری در بامیان امنیت اجتماعی برای گردشگران و به تبع آن برای شهروندان مهیا بوده است. بررسی انجام شده نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در بامیان منجر به حفظ امنیت اجتماعی برای گردشگران و به تبع آن شهروندان شده است.

جدول (۲) درصد فراوانی اثرات اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری

درصد کل	درصد فراوانی					عنوان شاخص
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۰۰	۷/۷	۱۸/۵	۳۸/۵	۳۵/۴	-	آشنایی مردم بومی با نحوه زندگی مردمان دیگر
۱۰۰	-	۷/۷	۳۸/۵	۴۰/۰	۱۳/۸	افزایش رفا و کیفیت زندگی ساکنان محل
۱۰۰	۶/۲	۱۶/۹	۳۲/۳	۴۴/۶	-	باعث امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی مثبت به سایر مردمان
۱۰۰	۱۳/۸	۲۳/۱	۳۶/۹	۲۶/۲	-	باعث گسترش فرهنگ گردشگران و فاصله گرفتن از فرهنگ بومی
۱۰۰	-	۸/۹	۴۱/۵	۴۰/۴	۹/۲	باعث بهبود وضعیت بهداشت فردی و اجتماعی
۱۰۰	۱۰/۸	۲۰/۰	۳۶/۹	۲۳/۳	-	باعث توجه شهروندان به حفظ میراث‌های فرهنگی و تاریخی
۱۰۰	۹/۲	۲۴/۶	۴۳/۱	۲۳/۱	-	باعث احیای سنت‌های محلی
۱۰۰	۴۶/۲	۵۳/۸	-	-	-	در فصول گردشگری امنیت اجتماعی برای گردشگران و به تبع آن برای شهروندان به چه اندازه بوده اند؟

منبع: یافته‌های پژوهش

۷-۳- اثرات و پیامدهای زیست محیطی

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در بامیان باعث افزایش آلودگی صوتی که یکی از تبعات منفی گردشگری به حساب می‌آید، شده است. ارقام نشان می‌دهد که ۶۱/۵ درصد

از کارشناسان بیان کردند که توسعه گردشگری، به میزان متوسط تا بسیار زیاد باعث افزایش آلودگی صوتی شده است. برعکس، ۳۸/۵ درصد از کارشناسان این اثرگذاری توسعه گردشگری را کم ارزیابی کردند. صددرصد از کارشناسان اثرگذاری توسعه گردشگری بر آلودگی هوا را متوسط تا خیلی کم ارزیابی کردند. یعنی اثر توسعه گردشگری در بامیان بر آلودگی هوا اندک بوده است. ارقام بیانگر آن است که ۳۸/۵ درصد کارشناسان تأثیر منفی توسعه گردشگری بر افزایش تخریب پوشش گیاهی را زیاد و بسیار زیاد، ۴۰ درصد متوسط و ۲۱/۵ درصد کم می‌دانند. بدین ترتیب، بخش گردشگری بر تخریب پوشش گیاهی در بامیان تأثیر دارد. دلیل این ارزیابی شاید این باشد که جمعیت انبوه از گردشگران در یک محل پوشیده از پوشش گیاهی، سبب تخریب پوشش گیاهی می‌شود. مطالعه انجام شده نشان می‌دهد که ۹۶/۹ درصد از کارشناسان، تأثیر توسعه گردشگری بر افزایش زباله و مواد زائد که یکی از تبعات منفی گردشگری به حساب می‌آید، را متوسط تا بسیار زیاد و ۳/۱ درصد کم ارزیابی کردند. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان بیان داشت که توسعه گردشگری در بامیان منجر افزایش زباله و مواد زائد در مکان‌های گردشگری شده است. توسعه گردشگری در آسیب دیدن بناهای تاریخی نقش دارد. به طور کلی ۹۸/۵ درصد از کارشناسان، اثرگذاری توسعه گردشگری بر آسیب دیدن بناهای تاریخی را که یکی از تبعات منفی گردشگری بوده، متوسط تا بسیار زیاد ارزیابی کردند. برعکس، ۱/۵ درصد از کارشناسان این اثرگذاری را کم دانسته‌اند. کارشناسان تأثیر منفی توسعه گردشگری روی ازدیاد ترافیک در شهر را اینگونه ارزیابی کردند: ۱۰/۸ درصد زیاد، ۴۴/۶ درصد متوسط، ۳۶/۹ درصد کم و ۷/۷ درصد بسیار کم.

جدول (۳) درصد فراوانی اثرات زیست محیطی توسعه گردشگری

درصد کل	درصد فراوانی				عنوان شاخص	
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱۰۰	۱/۵	۱۲/۳	۴۷/۷	۳۸/۵	گردشگری تا چه حد باعث افزایش آلودگی صوتی شده است؟	
۱۰۰	-	-	۴۶/۲	۴۴/۶	۹/۲	گردشگری تا چه حد باعث افزایش آلودگی هوا شده است؟
۱۰۰	۱۰/۸	۲۷/۷	۴۰/۰	۲۱/۵	-	گردشگری تا چه حد باعث افزایش تخریب پوشش گیاهی شده است؟
۱۰۰	۱۳/۸	۴۰/۰	۴۳/۱	۳/۱	-	گردشگری تا چه حد باعث افزایش زباله و مواد زائد شده است؟
۱۰۰	۱۶/۹	۳۶/۹	۴۴/۶	۱/۵	-	گردشگری تا چه حد باعث آسیب دیدن بناهای تاریخی شده است؟

۱۰۰	-	۱۰/۸	۴۴/۶	۳۶/۹	۷/۷	گردشگری تا چه حد باعث ازدیاد ترافیک در شهر شده است؟
-----	---	------	------	------	-----	---

منبع: یافته‌های پژوهش

۸- تجزیه و تحلیل

در ارتباط فرضیه اول؛ «توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر مثبت در ابعاد اقتصادی دارد» جهت آزمون این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. در این آزمون به بررسی سطح معناداری رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و ابعاد اقتصادی پرداخته شده است. در این آزمون، فرضیه H_0 بر این اصل استوار است که رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد، اما فرضیه H_1 بیانگر وجود همبستگی میان این دو متغیر است. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دو متغیر توسعه گردشگری و ابعاد اقتصادی وجود دارد. از سویی هم ضریب همبستگی $0/16$ است که یک همبستگی ضعیف را نشان می‌دهد.

جدول (۴) ارتباط بین توسعه گردشگری و شاخص‌های اثرات اقتصادی با استفاده از آزمون همبستگی

پیرسون

نوع آزمون	تعداد	شدت همبستگی	سطح معناداری	آلفای مورد نظر
پیرسون	۶۵	۰/۱۶۹	۰/۰۰۰	۰/۰۵

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده برای ضریب تعیین که در جدول (۵) آورده شده، نشان می‌دهد که متغیر مستقل (توسعه گردشگری) ۱۳ درصد تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته (توسعه اقتصادی) را پیش‌بینی می‌کند.

جدول (۵) ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار
۰/۱۶۹	۰/۱۳۶	۰/۱۱۳	۰/۶۹۵۲

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده تحلیل واریانس رگرسیون که در جدول (۶) نشان داده شده، نیز خطی بودن رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و توسعه اقتصادی را تایید می‌کند.

جدول (۶) تحلیل واریانس رگرسیون

مدل	مجموع	درجه	میانگین	توزیع	سطح معناداری
رگرسیون	۵/۴۵	۱	۴/۴۵	۷/۵۶۳	۰/۰۰۱

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج برآورد شده تحلیل رگرسیون خطی ساد، فرضیه فوق تأیید می‌شود، زیرا سطح معناداری برابر با (۰/۰۰۰) و کوچکتر از (۰/۰۵) است. همچنین نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که به ازای هر واحد تغییری که در متغیر توسعه گردشگری ایجاد می‌شود، باعث بروز ۰/۱۷ واحد تغییر در متغیر وابسته (شاخص اقتصادی) می‌شود.

جدول (۷) تحلیل رگرسیون (تأثیر توسعه گردشگری بر ابعاد اقتصادی)

سطح معناداری	T	ضریب استاندارد نشده		مدل رگرسیون
		B	خطای معیار	
۰/۰۰۰	۵/۸۹۴	Beta	۰/۸۷۲	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۱/۳۹۲	۰/۱۷۳	۰/۰۴۲	توسعه گردشگری

منبع: یافته‌های پژوهش

در ارتباط فرضیه دوم؛ «توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر مثبت در ابعاد اجتماعی-فرهنگی دارد» جهت آزمون این فرضیه نیز از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. در این آزمون، فرضیه H_0 بر این اصل استوار است که رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد، اما فرضیه H_1 بیانگر وجود همبستگی میان این دو متغیر است. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دو متغیر توسعه گردشگری و ابعاد اقتصادی وجود دارد. از سویی هم ضریب همبستگی ۰/۲۶ است که یک همبستگی نسبتاً متوسط را نشان می‌دهد.

جدول (۸) ارتباط بین توسعه گردشگری و شاخص‌های اثرات اجتماعی-فرهنگی با استفاده از آزمون

همبستگی پیرسون

نوع آزمون	تعداد	شدت همبستگی	سطح معناداری	آلفای مورد نظر
پیرسون	۶۵	۰/۲۶۵	۰/۰۳۳	۰/۰۵

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده برای ضریب تعیین که در جدول (۹) آورده شده، نشان می‌دهد که متغیر مستقل (توسعه گردشگری) ۱۸ درصد تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته (توسعه اجتماعی-فرهنگی) را توضیح می‌دهد.

جدول (۹) ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار
۰/۲۶۵	۰/۱۸۴	۰/۱۵۸	۰/۷۴۸۲

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده تحلیل واریانس رگرسیون که در جدول (۱۰) نشان داده شده، نیز خطی بودن رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و توسعه اقتصادی را تایید می‌کند.

جدول (۱۰) تحلیل واریانس رگرسیون

مدل	مجموع	درجه	میانگین	توزیع	سطح معناداری
رگرسیون	۶/۵۹	۱	۶/۵۹	۹/۳۶۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج برآورد شده تحلیل رگرسیون خطی ساد، فرضیه فوق تأیید می‌شود، زیرا سطح معناداری برابر با (۰/۰۳۳) و کوچکتر از (۰/۰۵) است. همچنین نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که به ازای هر واحد تغییری که در متغیر توسعه گردشگری ایجاد می‌شود، باعث بروز ۰/۲۶ واحد تغییر در متغیر وابسته (شاخص اجتماعی-فرهنگی) می‌شود.

جدول (۱۱) تحلیل رگرسیون (تاثیر توسعه گردشگری بر ابعاد اجتماعی)

سطح معناداری	T	ضریب استاندارد نشده		مدل رگرسیون
		B	خطای معیار	
۰/۰۰۰	۷/۵۶۶	Beta		مقدار ثابت توسعه گردشگری
۰/۰۳۳	۲/۱۸۰	۰/۲۶۵	۱/۱۷۴ ۰/۰۴۷	

منبع: یافته‌های پژوهش

در ارتباط فرضیه سوم؛ «توسعه گردشگری در ولایت بامیان تأثیر منفی در ابعاد زیست محیطی دارد» جهت آزمون این فرضیه نیز از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. در این آزمون به بررسی سطح معناداری رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و ابعاد اقتصادی پرداخته شده است. در این آزمون، فرضیه H_0 بر این اصل استوار است که رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد، اما فرضیه H_1 بیانگر وجود همبستگی میان این دو متغیر است. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دو متغیر توسعه گردشگری و ابعاد زیست محیطی وجود دارد. از سویی هم ضریب همبستگی ۰/۳۹ است که یک همبستگی متوسط را نشان می‌دهد.

جدول (۱۲) ارتباط بین توسعه گردشگری و شاخص‌های اثرات زیست محیطی با استفاده از آزمون همبستگی

پیرسون

نوع آزمون	تعداد	شدت همبستگی	سطح معناداری	آلفای مورد نظر
پیرسون	۶۵	۰/۳۹۴	۰/۰۰۰	۰/۰۵

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده برای ضریب تعیین که در جدول (۱۳) آورده شده، نشان می‌دهد که متغیر مستقل (توسعه گردشگری) ۳۲ درصد تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته (زیست محیطی) را پیش‌بینی می‌کند.

جدول (۱۳) ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

خطای معیار	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۰/۸۴۹۲	۰/۲۵۱	۰/۳۲۶	۰/۳۹۴

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد شده تحلیل واریانس رگرسیون که در جدول (۱۴) نشان داده شده، نیز خطی بودن رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و توسعه اقتصادی را تأیید می‌کند.

جدول (۱۴) تحلیل واریانس رگرسیون

مدل	مجموع	درجه	میانگین	توزیع	سطح معناداری
رگرسیون	۸/۳۲	۱	۸/۳۲	۱۱/۳۸۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون خطی ساده، فرضیه پژوهش تأیید می‌شود؛ زیرا سطح معناداری آزمون برابر با ۰.۰۰۰ بوده که کمتر از سطح آلفای ۰.۰۵ است و بنابراین رابطه بین متغیرها از نظر آماری معنادار است. همچنین، ضریب به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که به ازای هر یک واحد افزایش در متغیر توسعه گردشگری، شاخص زیست‌محیطی به میزان ۰.۱۰۷ واحد تغییر می‌کند. این مقدار بیانگر اثر مستقیم و مثبت توسعه گردشگری بر متغیر زیست‌محیطی در چارچوب مدل مورد بررسی است.

جدول (۱۵) تحلیل رگرسیون (تاثیر توسعه گردشگری بر ابعاد زیست محیطی)

سطح معناداری	T	ضریب استاندارد	ضریب استاندارد نشده		مدل رگرسیون
		Beta	خطای معیار	B	
۰/۰۰۰	۴/۸۵۹				مقدار ثابت توسعه گردشگری
۰/۰۰۰	۰/۸۵۸	۰/۱۰۷	۱/۱۱۰ ۰/۰۶۰	۵/۳۹۲ ۰/۰۵۲	

منبع: یافته‌های تحقیق

۹ - نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

با توجه به اهمیت صنعت گردشگری در کشورها، در تحقیق حاضر تحلیل اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری در بامیان مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج به دست آمده از برآورد مدل به شرح ذیل است:

- نتایج برآورد شده برای تحلیل اثرگذاری توسعه گردشگری بر شاخص اقتصادی نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در بامیان باعث بهبود در وضعیت اقتصادی مردم بامیان شده است.

- نتایج برآورد شده برای تحلیل اثرگذاری توسعه گردشگری بر شاخص اجتماعی - فرهنگی نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در توسعه اجتماعی - فرهنگی بامیان تأثیر دارد.

- نتایج برآورد شده برای تحلیل اثرگذاری توسعه گردشگری بر شاخص زیست محیطی نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در تخریب زیست محیطی بامیان تأثیر دارد. به عبارتی، توسعه گردشگری در بامیان تأثیرات منفی و نامطلوبی را در محیط زیست به وجود آورده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیشترین اثرگذاری توسعه گردشگری بر تخریب زیست محیطی در ریخت و پاش زباله در مکان‌های گردشگری بوده است.

- با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، پیشنهادات ذیل در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی و کاهش اثرات زیست محیطی آن مطرح می‌شود:

- ✓ مقابله با محدودیت‌های فصلی بودن گردشگری با به کارگیری ظرفیت‌های بالای منطقه به واسطه وجود جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مکمل در شهر
  - ✓ جذب سرمایه‌گذاری‌ها در توسعه مراکز گردشگری
  - ✓ برقراری امنیت بهداشتی و اجتماعی در مناطق تفریحی و گردشگری
  - ✓ آگاهی دادن به گردشگران از طریق رسانه‌های گروهی، بروشورها و ... در راستای کنترل و کاهش سرو صدا در جهت رعایت حال شهروندان.
- اعمال کنترل بخش دولتی بر روند ساخت و سازهای بی‌رویی.

منابع:

- قرآن کریم
۱. ابن ابراهیمی، مهدی (۱۳۹۴)، برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهر بامیان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته برنامه‌ریزی توریسم، گروه جغرافیایی انسانی، دانشگاه تهران.
  ۲. اداره مرکزی احصاییه، (۱۳۹۰)، سروی اقتصادی، اجتماعی و دیموگرافیکی بامیان.
  ۳. اکبری، اسماعیل علی و اسماعیلی، بنفشه (۱۳۹۵)، توسعه گردشگری بومی و پایداری نظام سکونتگاهی حاشیه کویر، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال یازدهم، شماره ۳۶، صفحات ۱ - ۲۹.
  ۴. براری، معصومه؛ فیروزمند، مارال و هاشمپور، فهیمه (۱۳۹۵)، بررسی تحلیل اثرات اقتصادی گردشگری از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: شهر بابلسر)، مجله علوم جغرافیایی، شماره ۲۴، صفحات ۴۰ - ۵۵.
  ۵. باباخانزاده، ادریس (۱۳۹۲)، بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری بر منطقه اورامانات، مجله علمی پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، سال سوم، شماره سوم (پیاپی ۱۰)، صفحات ۱۴۵ - ۱۶۴.
  ۶. بدری، سیدعلی؛ سلمانی، محمد و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر (۱۳۸۸)، اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهر نو شهر)، مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، سال هشتم، شماره دوازدهم، ۱۳ - ۳۶.
  ۷. حسونوند، سمیه و خدایانه، مسعود (۱۳۹۳)، تأثیر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه: دو رویکرد منا ایستا و پنل پویا، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره ۶، صفحات ۸۷ - ۱۰۲.
  ۸. رنجبر، محسن و جرفی، احمد (۱۳۹۱)، ارزیابی پیامدهای گردشگران شهری در اقتصاد شهر به روش آماری (مطالعه موردی: شهر اهواز)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگرس، سال چهارم، شماره ۱۱، صفحات ۴۵ - ۶۷.
  ۹. شماعی، علی؛ علی‌اکبری، اسماعیل؛ موحد، علی و احمدی، علی (۱۳۹۷)، تحلیل اثرات اجتماعی، اقتصادی گردشگری تجاری بر شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهرهای بانه و سردشت)، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۳، شماره ۲ (پیاپی ۴۳)، صفحات ۳۲۳ - ۳۴۲.
  ۱۰. شربتی، اکبر (۱۳۹۴)، بررسی نقش گردشگری در توسعه اقتصادی آستان گلستان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه گلستان، سال پنجم، شماره مسلسل پانزدهم، صفحات ۴۱ - ۵۸.
  ۱۱. شهاییان، پویان (۱۳۹۰)، بررسی نقش و اثرات گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر؛ با تأکید بر ادراک ساکنان، آرمانشهر، شماره ۷، صفحات ۱۲۱ - ۱۳۲.
  ۱۲. ضرابی، اصغر و پریخانی، صدیف اسلامی (۱۳۹۰)، سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان مشکین شهر)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۷۵، صفحات ۳۷ - ۵۲.

۱۳. طیبی، سید کمیل؛ بابکی، روح‌الله و جباری، امیر (۱۳۸۶)، بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران (۱۳۳۸ - ۱۳۸۳)، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی (ویژه اقتصاد)، سال هفتم، شماره ۲۶، صفحات
۱۴. عرب، زهرا (۱۳۹۳)، بررسی و مطالعه هنر صنعت گردشگری بر رشد و توسعه اقتصادی در ایران و کشورهای عضو OECD در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۳۰۱۳، دو فصلنامه‌ی هنرهای کاربردی، شماره ۵، صفحات ۵۹ - ۶۵.
۱۵. فنی، زهره؛ طولی، محمدعلیزاده و ابن زحمتکش، زینب (۱۳۹۳)، تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مورد مطالعه جزیره قشم)، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال نهم، شماره ۲۸، صفحات ۳۹ - ۷۲.
۱۶. فرجی راد، عبدالرضا و آقاجانی، سمیه (۱۳۸۸)، تحلیلی نو پیرامون گردشگری و جدیدترین طبقه بندی آن، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال ششم، شماره ۲۳، صفحات ۶۱ - ۷۲.
۱۷. قنبری، سیروس؛ قاسمی، مریم و پورجوپاری، مرضیه (۱۳۹۲)، بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه جامعه میزبان (مطالعه موردی: بخش ماهان شهرستان کرمان)، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه گلستان، سال سوم، شماره نهم، صفحات ۱۹ - ۴۴.
۱۸. هاشمپور، سیده فهیمه؛ لحمیان، رضا و براری، معصومه (۱۳۹۱)، بررسی اثرات اقتصادی و زیست محیطی گردشگری شهری از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: شهر بابلسر)، فصلنامه علمی-پژوهشی اکوسیستم‌های طبیعی ایران، سال سوم، شماره اول، صفحات ۴۹ - ۶۳.
۱۹. یوسفی پور، غلام رضا (۱۳۷۹)، نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی ایران و راه‌های گسترش آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته اقتصاد، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق ع.
۲۰. مهرابی بشرآبادی، حسین؛ جلالی اسفندآبادی، عبدالحمید؛ شکیبایی، علیرضا و جاویدان، ابراهیم (۱۳۸۹)، بررسی نقش گردشگری در اقتصاد آستان کرمان و توسعه کالبدی شهرستان‌های آن، دو فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۶، صفحات ۱۳۹ - ۱۵۱.
۲۱. مارکوات، یوزف (۱۳۸۳)، ایرانشهر در جغرافیای بطلمیوس، تهران، انتشارات طهوری، چاپ اول.
۲۲. مرتضایی، شیدا؛ مجتهدزاده، پیروز و عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۸)، دیپلماسی گردشگری و رونق گردشگری در منطقه مکران (مطالعه موردی: روابط ایران با همسایگان شرقی)، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال نهم، شماره ۳، صفحات ۵۶۲ - ۵۸۱.
۲۳. نصراللهی، زهرا؛ جهانبازی، ندا و ناصری، طاهره (۱۳۹۳)، رده بندی آستان‌های کشور برحسب جاذبه‌های گردشگری، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال نهم، شماره ۲۸، صفحات ۱۷ - ۳۷.
۲۴. گروسه، رنه (۱۳۷۹)، امپراطوری صحرا نوردان، ترجمه عبدالحسین میکده، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۵. لی، جاناتان (۱۳۹۲)، عجایب تاریخی افغانستان، ترجمه: سید محمد حسینی، کابل، نشر رحمت.
۲۶. دانشنامه جهان اسلام (۱۳۷۷)، مدخل بند امیر (۲)، بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، تهران، جلد چهارم.
7. Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2002), "Tourism as along-run economic growth factor: The Spanish case", Applied Economics, No. 34, PP. 877 - 884.

8. Bahrami, R. & Noori, K. (2013), "Analysis of the role of tourism and its impact on rural development (case study of the central part of Marivan)", *Technical Journal of engineering and Applied Sciences*, No. 3 (12), PP. 1074 – 1080.
9. Grun, Armin, Remondino, Fabio & Zhang, LI. (2004), "Photogrammetric Reconstruction of the Great Buddha of Bamyán, Afghanistan", *The Photogrammetric Record*, No. 19 (107), PP. 177 – 199.
10. Kiper, T. Ozdemir, G. & Saglam, C. (2013), "Environmental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the Northwestern Turkey: Kiyikoy case", *Scientific Research and Essays*, No. 6 (19), PP. 4009 – 4020.
11. Kim, H. J. Chen, M. H. & Jang, S. C. (2006), "Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan" *Tourism Management*, No. 27(5), PP. 925 – 933.
12. Koens, Jacobus F. Dieperink, Carel, Miranda, Miraim, (2009), "Ecotourism as a development strategy: experiences from Costa Rica", *Environ Dev Sustain*, No. 11, PP. 1225 – 1237.
13. Lepp, Andrew (2007), "Residents attitudes towards tourism in Bigodi village, Uganda", *Tourism Management*, No. 28, PP. 876 – 885.
14. Mahdavi, D. Parishan, M. & Hasar, A. Y. (2013), "practical model for measuring progress towards sustainable rural tourism development (SRTD) in rural area of Iran", *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, No. 5 (8), PP. 1073 – 1082.
15. Mbaiwa, J. E. & Stronza, A. L. (2010), "The effects Tourism development on rural livelihoods in the Okavango delta, Botswana", *Journal of Sustainable Tourism*, No. 18(5), PP. 635 – 656.
16. Mbaiwa, Joseph E. (2002), "The socio-economic and environmental impacts of tourism development on the Okavango delta, Northwestern Botswana", *Journal of Arid environment*, No. 54, PP. 447 – 467.